

JINOYATDA ISHTIROKCHILIK JINOIY- HUQUQIY OQIBATLARI**Rahimberdiyeva Odina**<https://doi.org/10.5281/zenodo.19481842>

Tayanch tushunchalar: jinoyat, ishtirokchilik, qasd, ongli harakat, jinoyat subyekti, bajaruvchi, tashkilotchi, dalolatchi, yordamchi.

Hozirgi davrda jamiyat hayotida sodir etilayotgan jinoyatlar tobora murakkablashib, turli shakllarda namoyon bo'lmoqda.

Ayniqsa, bir nechta shaxslarning birlashib, oldindan til biriktirib yoki o'zaro kelishgan holda jinoyat sodir etishi ko'p uchraydigan holatlardan biridir. Bunday hodisa jinoyat huquqida "jinoyatda ishtirokchilik" deb yuritiladi.

Jinoyatda ishtirokchilik jinoyat huquqining muhim institutlaridan biri hisoblanadi.

Chunki bir nechta shaxslarning birlashib jinoyat sodir etishi uning ijtimoiy xavfliligini yanada oshiradi.

Bunday jinoyatlarni aniqlash, oldini olish va tergov qilish ham odatda murakkabroq bo'ladi. Shu sababli qonunchilik bu masalaga alohida e'tibor qaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining VII bobida jinoyatda ishtirokchilik tushunchasi, uning turlari, shakllari hamda ishtirokchilarning javobgarligi aniq belgilab qo'yilgan.

Ushbu maqolada jinoyatda ishtirokchilikning mazmuni, ishtirokchilarning roli va javobgarlik masalalari keng yoritiladi. Jinoyatda ishtirokchilik tushunchasi va turlari

Jinoyatda ishtirokchilik tushunchasi

Jinoyatda ishtirokchilik deganda, ikki yoki undan ortiq shaxsning ongli ravishda, ma'lum bir maqsad yo'lida birlashib jinoyat sodir etishi tushuniladi. Bu yerda muhim jihat — har bir ishtirokchining harakati umumiy jinoyat natijasiga xizmat qilishi hisoblanadi.

Ishtirokchilik tasodifiy holat emas, balki oldindan o'ylangan yoki kamida ongli ravishda qo'llab-quvvatlangan harakatdir. Ya'ni shaxslar bir-birining niyatidan xabardor bo'ladi va umumiy maqsad sari harakat qiladi.

Bunday jinoyatlar jamiyat uchun ayniqsa xavfli hisoblanadi, chunki:

- jinoyatni sodir etish osonlashadi,
- jinoyatni yashirish imkoniyati ortadi,
- zarar miqdori ko'payadi.

Shu sababli jinoyatda ishtirok etgan har bir shaxs alohida tartibda javobgarlikka tortiladi.

Jinoyatda ishtirokchilik turlari

Jinoyat huquqida ishtirokchilar ularning jinoyatdagi roliga qarab bir necha turlarga bo'linadi.

Bajaruvchi (ijrochi)

Bajaruvchi — jinoyatni bevosita sodir etgan shaxsdir. U jinoyat tarkibining asosiy harakatlarini amalga oshiradi.

Masalan:

- o'g'rilik qilgan shaxs,
- tan jarohati yetkazgan shaxs,
- firibgarlikni amalga oshirgan shaxs.

Agar bir nechta shaxs jinoyatni birgalikda amalga oshirsa, ularning barchasi bajaruvchi hisoblanadi.

Tashkilotchi

Tashkilotchi — jinoyatni rejalashtiradigan, boshqaradigan va boshqa shaxslarni jalb qiladigan shaxsdir. U ko‘pincha jinoyatning asosiy “tashabbuskori” bo‘ladi.

Tashkilotchining vazifalari:

- jinoyat rejasini tuzish,
- rollarni taqsimlash,
- jarayonni boshqarish.

Ko‘pincha tashkilotchi eng xavfli ishtirokchi sifatida baholanadi.

Dalolatchi — boshqa shaxsni jinoyat sodir etishga undovchi shaxsdir. U:

- ishontirish,
- va‘da berish,
- qo‘rqitish orqali boshqalarni jinoyatga jalb qiladi.

U jinoyatni o‘zi bajarmasa ham, jinoyat sodir bo‘lishida muhim rol o‘ynaydi.

4. Yordamchi

Yordamchi — jinoyatni sodir etishga ko‘maklashadigan shaxsdir. U bevosita jinoyatni bajarmaydi, lekin sharoit yaratadi.

Masalan:

- qurol berish,
- maslahat berish,
- jinoyatchini yashirish,
- qochish yo‘lini ko‘rsatish.

Yordamchining javobgarligi odatda boshqa ishtirokchilarga nisbatan yengilroq bo‘ladi.

2. Ishtirokchilikning shakllari

Jinoyatda ishtirokchilik nafaqat ishtirokchilar soniga, balki ularning o‘zaro aloqasi va kelishuv darajasiga qarab ham farqlanadi.

1. Oddiy ishtirokchilik

Bu shaklda shaxslar oldindan chuqur reja tuzmasdan, lekin birgalikda jinoyat sodir etadilar.

Xususiyatlari:

- kelishuv darajasi past,
- rollar aniq taqsimlanmagan,
- vaziyatga qarab harakat qilinadi.

Misol: janjal vaqtida bir nechta shaxsning birgalikda hujum qilishi

2. Murakkab (tashkillashtirilgan) ishtirokchilik

Bu shaklda jinoyat oldindan puxta rejalashtiriladi va har bir ishtirokchining roli aniq belgilanadi.

Xususiyatlari:

- oldindan reja mavjud,
- rollar aniq taqsimlangan,
- yuqori darajada kelishuv mavjud.

3. Oldindan kelishilgan guruh

Bu holatda shaxslar jinoyat sodir etishdan oldin kelishib oladilar.

Xususiyatlari:

- jinoyat oldindan muhokama qilinadi,
- vaqt, joy va usul belgilanadi,

- harakatlar muvofiqlashtiriladi.

4. Uyushgan guruh (tashkil etilgan guruh)

Bu eng xavfli shakl hisoblanadi. Bunday guruh:

- barqaror bo‘ladi,
- uzoq muddat faoliyat yuritadi,
- bir nechta jinoyatlarni sodir etadi.

Bu turdagi jinoyatlar jamiyat uchun katta xavf tug‘diradi.

3. Jinoyatda ishtirok etganlik uchun javobgarlik

Jinoyatda ishtirok etgan har bir shaxs o‘z harakatlari doirasida javob beradi. Bu javobgarlik bir necha muhim prinsiplarga asoslanadi.

1. Shaxsiy javobgarlik prinsipi

Har bir shaxs faqat o‘zi sodir etgan harakat uchun javobgar bo‘ladi. U boshqa ishtirokchining ortiqcha harakati uchun javob bermaydi.

2. Aybga qarab javobgarlik

Javobgarlik shaxsning qasdi va aybi darajasiga qarab belgilanadi. Qasdi kuchli bo‘lgan shaxsning jazosi ham og‘irroq bo‘ladi.

3. Rolga qarab javobgarlik

Ishtirokchining jinoyatdagi o‘rni ham muhim:

- Bajaruvchi – asosiy javobgar
- Tashkilotchi – ko‘pincha eng og‘ir javobgarlikka ega
- Dalolatchi – undagan jinoyatga qarab javob beradi
- Yordamchi – nisbatan yengilroq javobgarlikka tortiladi

Javobgarlik chegaralari

- Shaxs faqat o‘zi bilgan jinoyat uchun javob beradi
- Kelishilmagan qo‘shimcha jinoyatlar uchun boshqalar javobgar emas
- Har bir shaxsning niyati alohida baholanadi

Bu prinsiplarga amal qilish adolatni ta‘minlaydi va to‘g‘ri jazo tayinlashga yordam beradi.

Xulosa

Jinoyatda ishtirokchilik — bu bir nechta shaxslarning ongli ravishda birlashib jinoyat sodir etishidir. U jinoyat huquqining murakkab, ammo juda muhim institutlaridan biri hisoblanadi.

Ishtirokchilik jarayonida har bir shaxs o‘ziga xos rol bajaradi va aynan shu rol uning javobgarlik darajasini belgilaydi.

Jinoyatning shakli, rejalashtirilganligi va ishtirokchilarning o‘zaro aloqasi esa uning xavflilik darajasini aniqlaydi.

Shu sababli jinoyatda ishtirokchilikni chuqur o‘rganish:

- jinoyatlarni to‘g‘ri baholashga,
- aybdorlarni adolatli jazolashga,
- jamiyatda qonun ustuvorligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Jinoyat huquqi (Umumiy qism). – Toshkent: Adolat nashriyoti.

4. Jinoyat huquqi bo'yicha o'quv qo'llanmalar.
5. Ilmiy maqolalar va huquqiy sharhlar.
6. Ishonchli internet manbalari.